

Com escriure una tesi d'història: consells, tècniques i recursos

Àlex AMAYA QUER

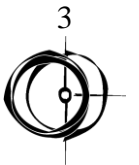
Universitat Autònoma de Barcelona

Aquest text està basat en la intervenció que l'autor va fer el passat 16 de maig de 2012 a la Universitat Autònoma de Barcelona, en el marc de les Jornades Doctorals organitzades pel Departament d'Història Moderna i Contemporània d'aquella universitat. Tal i com es va dir en aquella trobada, l'autor d'aquestes línies no és especialista en el que podríem denominar com a sots-disciplina de tècniques i mètodes d'escriptura en ciències socials, o més concretament d'història. No obstant això, els organitzadors de les esmentades jornades van considerar que la similitud i proximitat en el temps entre les experiències dels assistents i la de l'autor, novell Doctor en història, podien ajudar a establir una més eficient connexió entre ambdues parts, i facilitar així l'assoliment de l'objectiu principal d'aquella conferència, que no era altre que donar consells útils, comprensibles i fàcilment aplicables sobre el procés de redacció d'una tesi doctoral en història.

Escriure història d'una forma satisfactòria és un gran desafiament, així com una feina complexa i no exempta de riscos a l'hora de comunicar idees, hipòtesis i interpretacions entre l'historiador novell i els seus lectors. Transformar els fets històrics en evidències, i les evidències en arguments mitjançant un teixit narratiu que sigui a la vegada àgil i curós amb les exigències acadèmiques és un procés difícil que conté en si mateix problemes potencials no sempre fàcilment superables. En definitiva, la redacció de la tesi no és en absolut la part més fàcil de la llarga ruta que porta a la defensa davant del tribunal. Moltes vegades es tracta de l'etapa en que apareixen els pitjors bloqueigs, desesperants i gairebé agònics, que impedeixen avançar i fan que el doctorand perdi, en ocasions durant un llarg temps, la sensació de tenir el títol de Doctor a tocar dels dits.

Per alguns dels lectors, com així potser va ser per alguns dels assistents a la mencionada conferència, alguns dels trucs i consells per escriure bé història que seguiran els hi semblaran obviats o d'una utilitat relativa. Però és possible que no tinguin la mateixa impressió aquells que s'aboquen a la complexa i a vegades crítica etapa de la redacció sense temps per consultar l'abundant bibliografia que sobre aquesta temàtica s'ha produït fins ara. Per la qual cosa, un text d'aquestes dimensions pot ajudar a sortir de sorprenents bloquejos o iniciar la tasca amb una major dosi de confiança. En tot cas, al final del text es podran trobar algunes referències bibliogràfiques sobre les qüestions abordades en aquestes línies.

El lector d'una tesi de ciències socials, ja sigui el propi director, un membre de tribunal, d'una comissió de premis o d'una editorial, aporta un factor de subjectivitat que potser no està tan present en altres especialitats científiques. La importància, doncs, d'escriure bé, és més gran. I l'equilibri entre el rigor acadèmic i la fluïdesa, o fins i tot *estètica* dels nostres textos, és més difícil de trobar. Per altra banda, reeixir en el desafiament de produir un text àgil, comprensible i amb valor literari, malgrat els constrenyiments que ens hem imposat a la nostra disciplina inclou nombrosos avantatges gens menyspreables. Des d'una major fluïdesa en la relació amb el director, fins a un augment de possibilitats en l'obtenció de premis o contractes editorials. I malgrat que als nostres ulls acostumem a donar per fet un cert talent literari entre el

gremi d'historiadors, no sempre la resta dels nostres lectors són de la mateixa opinió.

Planificació

El procés d'escriptura de la tesi, com a concepte, no pot faltar en les etapes inicials de planificació de la tesi. Des de bon començament s'ha de tenir present no només el període temporal en el que es pensa portar a terme aquest procés, sinó també una inicial esquematització dels continguts, de més a menys, concretant gradualment a mesura que avança tot el projecte. Donada la naturalesa mutant d'aquest, sotmès a les anades i tornades de les successives dates límit i de les no sempre harmòniques dinàmiques que afecten les fases de documentació i recerca, tot confirmant i desmuntant hipòtesis i línies interpretatives, aquesta planificació dels continguts ha de ser flexible i canviant. L'esquema de l'obra anirà doncs creixent en concreció i profunditat a mesura que avança la resta del projecte, però això no ha d'implicar rigidesa. Dues parts poden convertir-se en tres, o deu capítols en nou gairebé en qualsevol moment. Però la idea fonamental és que quan es completin les fases de compilació documental i investigació pròpiament dita, el doctorand tingui a les seves mans una imatge el més completa possible del que acabarà sent l'índex de l'obra.

Seria recomanable, un cop decidit el moment en què es posa el punt i final a la fase de documentació i recerca, que el doctorand es concentrés exclusivament en la redacció de la tesi, excepte en casos extrems que requerissin una interrupció d'aquesta per completar documentalment algun aspecte o nuar alguns fils que hagin quedat solts. En tot cas, l'exclusivitat d'esforços que requereix el procés d'escriptura també inclou una certa dosi de flexibilitat en el que fa referència a la planificació temporal. No sempre serà fàcil, però el candidat ha de saber trobar un equilibri entre respectar els *deadlines* –per capítols, parts o de l'obra sencera–, donat que poden sorgir bloquejos o obstacles imprevistos, i la capacitat de trobar temps per fer revisions, correccions i calibratges, sigui amb el director, amb altres historiadors o amb persones de fora del cercle acadèmic. Aquest equilibri també ha de ser trobat entre dos conceptes aparentment antagònics: la seguretat completa per part del candidat de que una frase concreta, un capítol, una part o la tesi sencera estan suficientment ben escrites, i l'habilitat de saber posar punt i final a les correccions i decidir avançar en el procés. És per això que no sempre es podran respectar les dates límits i que la planificació de la fase de redacció, al igual que en les anteriors, haurà de ser elàstica.

En base a la seva experiència i maduresa, el doctorand haurà de saber compensar agendes, simplificar processos, alterar plans i traspasar determinades línies sense penetrar en zones de risc de pànic. Certament, en ocasions aquestes capacitats es veuran superades pels esdeveniments, molt abans d'haver acumulat experiència suficient com per a prevenir aquestes situacions. Més endavant s'exploraran algunes tècniques que poden ser útils en casos similars, però l'actitud de prevenció davant de les crisis és indispensable en l'elaboració d'una tesi doctoral. Gairebé tot pot ocórrer, i s'ha de tenir la sang freda suficient com per no només assumir la *normalitat* d'aquests fets potencials, sinó també trobar els recursos com per sobreposar-se. És per això que el nou historiador haurà d'intentar compensar aquella setmana extra que altera la planificació inicial, i que si és possible haurà de revisar la forma de posar sobre paper una part dels continguts posteriors. O que assumeixi sense dramatismes la possibilitat de que els sis mesos programats inicialment per redactar la tesi poden acabar convertint-se en vuit.

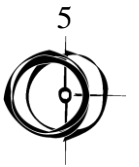
Tècniques

En els darrers anys, la mida mitjana de les tesis doctorals en la disciplina històrica ha experimentat una important reducció. Si fa dues dècades aquests treballs de recerca ocupaven diversos volums y literalment milers de pàgines, en l'actualitat s'està imposant un model provinent del món anglosaxó que prima extensions no superiors a les 300 pàgines, la qual cosa implica diferències enormes en el mode de comunicar de forma escrita l'aportació de coneixement fruit de la recerca històrica. Tot i que en els nous models de tesi els desafiaments a l'hora de sintetitzar les enormes quantitats d'informació acumulada són potser majors, aquest format està en principi orientat a facilitar la transició cap a la publicació. En aquesta línia, és important tenir present no només un estil d'escriptura d'acord amb aquesta tendència, és a dir encaminada a afavorir una ràpida acceptació per part del món editorial, sinó també les dimensions dels diferents capítols. En la nostra opinió la mida ideal dels capítols que conformen una tesi hauria d'oscil·lar entre les quinze i les vint pàgines. Això és així per dues raons fonamentals. En primer lloc, per no perdre l'atenció del lector. No s'ha de donar per feta la capacitat d'aquest de seguir el fil argumental al llarg de desenes de pàgines, i un bon autor és també aquell que sap acompanyar a la seva audiència, no afegint obstacles a construccions discursives de nivell habitualment elevat i extremadament especialitzat.

Per altra banda, existeix un argument més pragmàtic per defensa una mida de capítol com l'esmentat: la possibilitat de convertir més fàcilment alguns d'ells en articles publicables en revistes especialitzades o en comunicacions a congressos i simposis, donat que durant l'elaboració de la tesi no tots els doctorands tindran el temps o les forces per millorar el seu currículum acadèmic afegint-hi publicacions a un ritme regular, i un cop obtingut el doctorat la pressió en aquest aspecte serà enorme, amb la vista posada en beques postdoctorals o possibles feines com a investigador. Lògicament, això no vol dir perdre de vista el concepte fonamental de coherència discursiva que ha de regnar en tota la obra. Els diferents capítols han de ser redactats de forma que lliguin i construeixin gradualment les argumentacions interpretatives de la tesi. Però és útil pensar-los com a unitats en si mateixes, òbviament interdependents, però amb una lògica intel·ligible pròpia.

Molts doctorands tenen la impressió que enfrontar-se al procés de redacció de la tesi és com abocar-se a un enorme buit impossible d'omplir. Malgrat una bona planificació dels continguts, la tasca de començar a escriure sembla tan ingent que pot arribar a desanimar irremeiablement. El primer bloqueig creatiu pot arribar fins i tot abans d'haver teclejat una sola paraula. Tampoc podem obviar que els historiadors no som immunes a la síndrome de la pàgina en blanc. En tot cas un dels elements més importants que el doctorand ha de tenir present al llarg de tota la redacció és la importància de mantenir una *velocitat de creuer*, necessàriament constant. No només per garantir la coherència del text i la unitat de l'estil, sinó també per alimentar la vital sensació d'estar avançant, evitant així el risc de bloqueig. Una obvietat és no començar mai per la introducció, una de les parts més importants de tota la obra i que haurà de ser abordada ben bé al final. Però a part d'aquesta secció, no hauria de ser rellevant en quin punt del text hom comença a escriure per primer cop, mentre sigui un que permeti començar a omplir pàgines ràpidament per tal d'assolir el més aviat possible la mencionada *velocitat de creuer*.

El doctorand ha de tenir present que els bloquejos poden durar dies, fins i tot setmanes, posant en risc la qualitat final de l'obra sencera. És per això que aquest

conflicte potencial ha de ser evitat en tot moment. Si bé no li pot ser útil a tothom, una tècnica adequada podria ser aquella denominarem com a *desordre aparent*, que consisteix en l'habilitat de saltar d'un capítol a un altre, o a elements diferents del mateix capítol, en el moment en què el candidat pressenteixi la possibilitat d'un imminent bloqueig. El deixar de banda temporalment una argumentació que es *resisteix* a ser completada pot ser més una solució que no pas un problema davant la probabilitat d'una interrupció total de la capacitat d'avançar. Un moment posterior de reflexió o fins i tot relax pot acabar resolent l'argumentació deixada en estat de suspens, però aquest íterim no hauria de justificar una aturada en la velocitat d'avanç de la redacció. Saltar a un altre capítol malgrat que no s'hagi acabat l'anterior pot ser una solució per a molts d'aquells que es troben fent una tesi doctoral i coneixen –i *temen*– les conseqüències dels *embussos*. Però des del mateix moment de la planificació temporal s'ha de tenir en compte que la part final d'una sessió d'escriptura, o d'una setmana de treball, hauria de quedar reservada a les revisions i reescriptures limitades per donar coherència a allò que no sempre en té. En definitiva, la tècnica del *desordre aparent*, pensada per evitar bloquejos, només té sentit si el doctorand és capaç de trobar temps per corregir, completar i reescriure allò que al seu moment va quedar incomplet per l'imperatiu de la *velocitat de creuer*.

6 És una evidència que durant totes les fases que ocupen el procés d'elaboració d'una tesi doctoral, el candidat es troba gairebé tot el seu temps conscient –i bona part del son- pensant en el projecte. Més enllà de les vuit, deu, dotze o més hores diàries que el doctorand hi dedica a fer recerca, o a plasmar-la a la pantalla de l'ordinador, la tesi esdevé una mena d'ens incorpori que habita en tots els racons de la ment. En qualsevol moment pot aparèixer la clau de volta que completi una construcció argumental, i en aquest sentit, el manteniment d'una actitud previsorà recomanaria estar sempre preparat per prendre notes en qualsevol moment i situació. Tant un bloc de notes com una eficient organització dels continguts de dispositius digitals *portables* –*smartphones*, PDAs, tabletas, PCs Ultra-mòbils–, són indispensables per a aquestes situacions.

En la mateixa línia, l'ús de fitxes és lògicament un dels requeriments innegables per a la feina de qualsevol historiador, novell o no. Les fitxes han experimentat una enorme transformació en els últims anys, passant de les ja clàssiques quartilles de tres per cinc polzades al seu actual format digital, mitjançant programes de software com *Scribe*, *Zotero*, *Endnote* o *FactoryTalk*. Traslladar al paper ràpidament i fàcil un coneixement dipositat molts mesos –o anys– enrere necessita d'un accés i una organització eficient. I això inclou les cites, les quals són de gran importància no només des del punt de vista del suport documental de la tesi, sinó, des d'una perspectiva més *estètica*, com a afavoridores de l'agilitat del text. És per això que les cites bibliogràfiques o fruit d'entrevistes han de ser emprades també tenint en compte la unitat estilística del text de la tesi, i no seria recomanable abusar de la seva llargària o freqüència. No sempre serà fàcil evitar una cita *quilomètrica*, però al tenir present les necessitats del lector durant el procés de redacció, és important mantenir una actitud d'acompanyament. És a dir, la contextualització prèvia d'una cita massa llarga pot no ser suficient, a més de suposar aquesta un trencament en el text que dissuadeixi d'una lectura atenta o fins i tot completa d'aquella. Per tant, una bona tècnica pot ser la de partir una cita: mantenint el cos del text, incloure una línia o dos de citació, afegir una explicació pròpia de la mateixa, continuar després amb la cita, continuar amb la contextualització i acabar amb el final de la cita, si cal separada del text si és de més de tres o quatre línies. D'aquesta forma, una cita que podria ocupar un bon grapat de línies es converteix en part integrant i coherent del text, més accessible per a qualsevol tipus

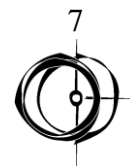
de lector, que a més se sent *acompanyat* en la comprensió de la informació aportada.

Aquesta i altres tècniques poden no adherir-se a l'estil d'escriptura de tots els doctorands. Un altre exemple pot ser emprar o no recursos literaris, estilístics, retòrics o expressius, així com figures retòriques o de discurs. Donat que una tesi doctoral d'història és un text fonamentalment acadèmic i científic, els constreyniments en aquest sentit són més grans que no pas en un text periodístic i, lògicament, en un de ficció. En tot cas, en la nostra opinió, un ús adequat —no exagerat però tampoc minimalista— d'aquesta mena de recursos pot suposar un salt qualitatiu per al text de la tesi, guanyant en atractiu. El doctorand ha de conèixer els seus propis límits en aquest sentit. Aquell que no domina segons quines figures, o no estar segur de la seva efectivitat, probablement no hauria d'internar-se en un estil que no és el seu propi i que pot resultar inefectiu en aquests casos. No obstant això, no ha de tenir por a provar en ocasions un estil més periodístic o bé més literari, utilitzar comparacions una mica més artístiques o hipèrboles més atrevides, tot aportant un valor qualitatiu que sobrepassi els encotillaments del rigorós llenguatge acadèmic. Com és lògic, el candidat ha d'estar sempre segur del significat de les paraules que empri, accedint als recursos bibliogràfics o *on-line* necessaris per a no cometre errors sintàctics o fins i tot ortogràfics.

Aconseguir un equilibri eficient entre la seriositat acadèmica i certa vàlua literària és una tasca complexa i que requereix intuïció. Però, en aquest sentit, el doctorand ha de saber on i com trobar inspiració. En les fases de documentació, aquest acostuma a no fixar-se tant en l'estil de la munió de material bibliogràfic consultat com en el seu contingut, lògicament. Però també és important que estigui atent a quins són els autors de qui el candidat pot inspirar-se en estil i forma d'escriure, o quins són els models a evitar. Es poden aprendre noves tècniques descriptives, mètodes més atractius o estils més eficients i agradables per a aquelles parts més interpretatives o conceptuals. El mateix pot ocórrer amb autors d'altres disciplines de les ciències socials, i fins i tot del mateix àmbit literari. Si bé la tesi no pot convertir-se en un catàleg de figures retòriques, els avantatges que suposen un estil capaç d'incorporar-les són sense cap mena de dubte enormes. El lector acostumarà a agrair les seccions en què un personatge o una successió d'esdeveniments són descrits d'una forma més creativa, o en què una anàlisi interpretativa conté pinzellades de recursos literaris ben trobats i efectius.

El començament dels capítols pot ser un moment adequat per introduir estils descriptius que captin l'atenció i obrin el camí a interpretacions potser més denses però igualment necessàries en un text acadèmic. Un capítol pot iniciar-se com una novel·la o un reportatge periodístic si el doctorand és suficientment hàbil com per fer la transició cap a l'estil que requereix una tesi d'història. Igualment, la interdependència entre capítols en el manteniment de la unitat i la integritat interna de l'obra recomana una recerca de continuïtat entre el final d'un capítol i el començament del següent. El doctorand ha de saber *donar ganes* al lector per seguir llegint, la qual cosa pot obtenir-se, com a recurs complementari, utilitzant figures literàries equilibrades. En definitiva, l'autor no ha d'oblidar mai el punt de vista del receptor de la seva obra, procurant escriure amb un estil fluid que no sacrifiqui el rigor científic però que tampoc esdevingui encarcerat i poc atractiu. Per si pot servir d'utilitat, a continuació s'inclou un exemple extret de la tesi doctoral de l'autor d'aquestes línies. Una mostra de final de capítol amb intenció de tancar una argumentació desenvolupada durant les pàgines anteriors, i a la vegada amb voluntat de despertar interès per al següent capítol podria ser el que segueix:

El discurso sindical oficial podía haberse adaptado a los cambios con velocidad, e incluso parecía haberlo hecho con algo de fortuna. Pero estaba por ver si las

*realidades virtuales que construía la propaganda eran algo más que débiles espejismos ante los retos que el nuevo contexto socio-económico estaba planteando*¹.

En aquest sentit, el capítol tanca la lògica interna del capítol i anticipa, amb una metàfora lleugerament literària, la línia argumental del següent capítol. Aquest comença amb un estil una mica trencador que intenta captar l'atenció del lector mitjançant la curiositat: com aquest inici lliga amb el que s'ha dit al final del capítol anterior i amb la mateixa temàtica de la tesi?:

*Ness Edwards fue miembro de la Cámara de los Comunes por Partido Laborista durante casi treinta años. Proveniente del mundo sindical del sur de Gales, Edwards había sido un conocido luchador contra los reclutamientos forzados durante la Primera Guerra Mundial, y en 1939 había conseguido un escaño parlamentario que mantendría hasta su muerte*².

Seguint en aquesta dinàmica, el doctorand ha de pensar si, a l'hora d'emprar figures retòriques, una frase subordinada és massa llarga per mantenir el seu sentit integral. I si és el cas, ha de trobar la manera d'expressar la mateixa idea d'una forma més simple tot mantenint valor estètic. De la mateixa manera, ha de tenir present si un paràgraf massa llarg no pot convertir-se en dos, evitant pàgines senceres de pur text, sense punts i a part. Si bé l'estil periodístic –amb paràgrafs de cinc a deu línies– no és desitjable pel format d'una tesi doctoral d'història, blocs d'unes vint línies ajuden a no dissuadir al lector a l'hora d'afrontar una pàgina després d'una altra de text acadèmic amb un nivell intel·lectual elevat.

8

Com s'ha esmentat anteriorment, la introducció és una part extremadament rellevant d'una tesi doctoral, i com a tal és recomanable escriure-la cap al final del procés de redacció. Això no significa no prendre notes al llarg del camí i anar donant-li forma gradualment, però aquesta és una tasca igualment aplicable a qualsevol capítol o part de la tesi. Serà el primer segment que el lector llegirà, per la qual cosa no s'ha de ser avar en el temps dedicat a revisar-la o corregir-la, al igual que parar atenció a la primera frase. Una bona introducció és aquella capaç de resumir d'una forma satisfactòria i *ben escrita* les hipòtesis que han portat a l'execució del treball de recerca. En unes vint pàgines, el doctorand ha de saber introduir el tema i justificar la necessitat de les hipòtesis plantejades; a més d'incloure un estat de la qüestió per demostrar el domini de la temàtica, i que s'ha fet un treball bibliogràfic exhaustiu, tot i que no atordint el lector amb una inacabable enumeració de títols o una esgotadora confrontació de diverses teories interpretatives. La introducció ha de ser igualment una breu descripció de l'obra, per parts, tot explicant també les fonts documentals i arxivístiques emprades, mantenint l'equilibri entre el detall i la síntesi. Per últim, la introducció conté una part d'agraïments que en la majoria dels casos suposa un via de escapament a emocions llargament reprimides. La tesi està gairebé finalitzada i són moltes les persones que, d'una forma o una altra, han fet possible arribar a l'èxit. A diferència d'altres obres que decoraran la trajectòria futura de l'historiador novell, i malgrat que segurament el resultat final de la tesi estarà lluny dels somnis inicials del doctorand, el treball de doctorat és una experiència irrepetible. No és un problema, doncs, deixar fluir els sentiments i posar en negre sobre blanc l'agraïment profund envers a les persones properes o als col·legues de disciplina.

1. Àlex AMAYA, *El acelerón sindicalista: discurso social, imagen y realidad del aparato de propaganda de la Organización Sindical Española, 1957-1969*, tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 2010, p. 358.

2. *Ibidem*, p. 359.

D'altra banda, és important tenir temps per a fer unes bones conclusions. Res que sigui rellevant no ha de quedar per mencionar i, com durant la resta de la redacció, el punt de vista del lector ha de ser considerat. Les tècniques per fer unes bones conclusions poden ser diverses, des de prendre notes-resum al final dels capítols, fins a seleccionar les frases de cada un d'ells que siguin més representatives del seu contingut, copiar-les en un altre document i redactar les conclusions en base a elles. En tot cas, les correccions i les revisions han de ser més curoses. Si la primera frase de la introducció és important, la última de les conclusions pot ser-ho més. És l'última oportunitat abans de la defensa de la tesi de justificar el coneixement que el doctorand ha aportat, del seu triomf com a historiador incipient.

Conclusió

L'enormitat que suposa la tasca d'iniciar, desenvolupar i acabar una tesi doctoral és tal que es fa gairebé impossible tenir cura de tots i cadascun dels detalls del procés. Cap tesi és perfecta, i el doctorand, al final del camí, no tindrà mai la sensació de que ha reeixit totalment portant a terme la recerca dels seus somnis. Mesos o anys després de la defensa encara hi haurà moments en què el ja Doctor trobarà coses millorables, i fins i tot es penedirà d'algunes altres. Els tres o quatre anys que dura l'elaboració d'una tesi es queden sempre curts, i no és fàcil dedicar els esforços suficients per a que tot arribi a la perfecció. Hi ha elements més importants que uns altres, i la forma de redactar una tesi potser no és un d'ells, però no és en absolut menyspreable. Tenir cura de l'estil i del llenguatge pot omplir aquells petits buits que la fase de compilació documental i bibliogràfica no ha pogut tapar. Per altra banda, una tesi extraordinàriament documentada no és excel·lent si no està ben escrita. I si ho està pot arribar a aquella excel·lència tan difícil d'aconseguir i reservada només per a uns pocs. Redactar també pot implicar una relació més fluida amb el director, reduint el temps dedicat a les correccions, i al final del procés pot facilitar l'accés a premis o a publicacions que donaran impuls a la carrera de l'historiador novell. Que aquest sàpiga trobar un estil propi marcarà, en definitiva, la resta de la seva trajectòria com a historiador. Mai no és massa d'hora per tenir en consideració aquestes qüestions, però, malauradament, si que es pot arribar a fer tard.

